

14. ZJAWISKA KULTUROWE W WIELKOPOLSCE WPISANE NA KRAJOWĄ LISTĘ NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku

W 2011 roku Polska ratyfikowała *Konwencję UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Niematerialne dziedzictwo kulturowe są to wszelkie żywe i nadal kultywowane tradycje transmitowane w ramach międzygeneracyjnego (międzypokoleniowego) przekazu. Zgodnie z założeniami Konwencji za niematerialne dziedzictwo kulturowe (ang. *Intangible Cultural Heritage*) uznaje się wszelkie „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego”¹. Dla społeczności lokalnych i regionalnych stanowi ono istotny czynnik w procesie samookreślenia się i budowania tożsamości kulturowej. Dla konkretnych miejsc i regionów kulturowych jest ważnym wyróżnikiem w procesie ich identyfikacji.

Dziedziny niematerialnego dziedzictwa

Za niematerialne dziedzictwo kulturowe uznawane są takie zjawiska społeczno-kulturowe, jak:

- Tradycje i przekazy ustne, między innymi: bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe; w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne, w tym: tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- Praktyki społeczno-kulturowe, takie jak: zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie, na przykład meteorologia ludowa;

¹ http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/, dostęp 20.07.2020

- Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- Wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa

Ochrona niematerialnego dziedzictwa oznacza, że jest ono identyfikowane, dokumentowane, badane, zachowywane dla kolejnych pokoleń, zabezpieczane, promowane oraz wzmacnianie i przekazywanie.

Ochrona na poziomie krajowym polega, m.in. na prowadzeniu rejestru zjawisk, na które składają się dwie listy: *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (obecnie na 41 wpisów, 6 dotyczy Wielkopolski, w tym jeden o zasięgu ogólnopolskim) oraz *Krajowy rejestr dobrych praktyk* (Wielkopolska nie posiada żadnych wpisów w tym zakresie). Pierwsze wpisy z Wielkopolski pojawiły się na liście w 2015 roku. Każdorazowo społeczność lokalna kultywująca dane tradycje przeprowadza konsultacje społeczne z depozytariuszami (osobami identyfikującymi się z danym zjawiskiem), dokonuje opisu tradycji, opracowuje plan dalszej ochrony oraz działań edukacyjnych. Wniosek jest konsultowany z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, który prowadzi obydwie listy, i po stwierdzeniu, że dany wniosek spełnia wymogi formalne przekazuje go członkiniom i członkom Rady ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Rada opiniuje wniosek i przekazuje go Ministrowi. W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku Minister decyduje o wpisaniu danego zjawiska na krajowe listy. Wręczenie nominacji odbywa się podczas uroczystej gali.

Wielkopolskie wpisy na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*

1. Uroczystości odpustowe ku czci Św. Rocha z obrzędem błogosławieństwa zwierząt w Mikstacie

Uroczystości odpustowe ku czci Św. Rocha z obrzędem błogosławieństwa zwierząt w Mikstacie zostały wpisane na *Krajową listę* w 2015 roku. Uroczystości odbywają się 16 sierpnia, a ich organizatorem jest Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Trójcy w Mikstacie (powiat ostrzeszowski). W tradycji ludowej Św. Roch jest przedstawiany jako mężczyzna z długą brodą, w stroju pielgrzymim (płaszcz, kapelusz i laska), z raną powyżej kolana. Często towarzyszy mu pies, czasem anioł. W dzień liturgicznego wspomnienia Świętego, przyzwanego w obliczu zarazy, opiekuna zwierząt domowych, od niemal 300 lat mieszkańcy

Mikstatu i okolic udają się na odpust wraz ze swoimi zwierzętami, by te zostały pobłogosławione. Kiedyś były to zwierzęta hodowlane, obecne w każdym gospodarstwie (krowy, konie, świnie, kozy, owce, kury, kaczki). Współcześnie dołączyły do nich zwierzęta domowe (koty, psy, świnki morskie, chomiki, papugi, żółwie). Najstarszy dokument potwierdzający obrzęd błogosławieństwa zwierząt pochodzi z 1705 roku. Wspomniany kościół parafialny w Mikstacie został zbudowany w miejscu, w którym według legendy Św. Roch ukazał się jednemu z gospodarzy, uzdrawiając jego ciężko chorą żonę.

2. Tradycje kulturowe Biskupizny

Tradycje kulturowe Biskupizny zostały wpisane na listę w 2016 roku. Biskupizna to mikroregion etnograficzny obejmujący 13 wsi otaczających pierścieniem miasto Krobia. Od XIII do XVIII wieku teren ten stanowił własność biskupów poznańskich, co dało początek jego nazwie. Mieszkańcy mogli liczyć na dużo lepsze warunki pańszczyzny, co miało wpływ na większy stopień ich zamożności niż w innych częściach Wielkopolski. Tradycje biskupińskie są nadal żywe, a wielu mieszkańców, manifestując swoją przynależność regionalną, nadal ubiera się w tradycyjne stroje, szczególnie podczas uroczystości kościelnych. Ważnym miejscem jest Domachowo oraz tamtejsza parafia pw. Św. Michała Archanioła. Do współcześnie kultywowanych tradycji należą tańce biskupiańskie (wiwat, przodek, równy), które podtrzymuje wielopokoleniowy Biskupiański Zespół Folklorystyczny z Domachowa i Okolic. Praktykowana jest gra na dudach i skrzypcach podwiązanych, która jest nierozdzielnie związana z tradycją taneczną. W gwarze biskupiańskiej wykonywane są przyspiewki, a osobą szczególnie zasłużoną dla ich podtrzymywania jest Anna Chuda z Posadowa. Organizowane są zabawy przedadwentowe – „katarzynki” oraz karnawałowe – „podkoziołek”. Stroje biskupiańskie można obejrzeć podczas procesji Bożego Ciała w Krobi i Domachowie, podczas uroczystości obchodzonych dożynek, na Wielkanoc oraz podczas uroczystości komunijnych. Tradycje rękodzielnicze kultywowane są m.in. przez Beatę Kabałę – kopcarkę i hafciarkę.

3. Tradycje wesele z Szamotuł i okolic

Tradycje wesele z Szamotuł i okolic zostały wpisane na listę w 2017 roku. Tradycyjne wesele szamotulskie to ważny element obrzędowości rodzinnej, który nadal jest kultywowany wśród mieszkanek i mieszkańców powiatu szamotulskiego. Wesele zawiera elementy tańca tradycyjnego, podczas którego wygłaszane są gwarowe oracje i śpiewane tradycyjne pieśni weselne przy akompaniamencie kapeli szamotulskiej. Tańce i tradycyjny strój szamotulski są

nieodłączną częścią zabawy. Podczas wielu współczesnych wesel wykorzystywane są elementy folkloru tradycyjnego, dzięki czemu tradycje te przekazywane są z pokolenia na pokolenie. Wesele szamotulskie to także sceniczne widowisko obrzędowe, które zostało opracowane i upowszechnione w 1932 roku przez Kapelę Orlików, wspartą przez Akademickie Koło Szamotulan i Towarzystwo Kobiet Pracujących „Zjednoczenie”. W 1945 roku powstał Zespół Folklorystyczny „Szamotuły”, który w swoim scenicznym repertuarze posiada wspomniane widowisko.

4. Tradycje dudziarskie w Wielkopolsce

Tradycje dudziarskie w Wielkopolsce także zostały wpisane na listę w 2017 roku. Obejmują muzyczną praktykę wykonawczą, wyrób instrumentów oraz tradycyjny (bezpośredni i ustny) przekaz międzypokoleniowy w formie relacji „mistrz-uczeń” oraz tzw. „metodą nutową”. Na wielkopolskie tradycje dudziarskie składa się dorobek pięciu odmian dud: gostyńsko-rawickich, kościańsko-bukowskich, kozła weselnego, kozła ślubnego oraz sierszenek. Dudy zaliczane są do grupy aerofonów stroikowych, składających się z piszczałki melodycznej (przebierki), burdonu (bąka), skórzanego worka (miecha) i mieszka (dymki) do pompowania powietrza (z wyjątkiem sierszenek, które są nadmuchiwane ustnie). Ich cechą charakterystyczną jest stylizowana główka kozy (dudy) lub kozła (tylko kozioł weselny). Osłania ona stroik trzcinowy typu klarinetowego (pojedynczy) osadzony we wlocie przebierki, która jest zwieńczona rogowym (lub drewnianym) kolanem i metalową czarą głosową (rezonatorem). Gra na dudach wymaga dobrej koordynacji ruchów oraz dużej siły fizycznej. Dudy wchodzi w skład kapeli, składającej się też z takich instrumentów jak: skrzypce, skrzypce podwiązane, mazanki oraz klarnet. Repertuar kapel dudziarskich obejmuje tańce (wiwat, szocz, walcerek, chodzony, przodek, marsz, polka, okrągły i inne) oraz przyśpiewki i pieśni obrzędowe. Były one wykonywane podczas zabaw ludowych, wesel, dożynek oraz świąt Bożego Narodzenia.

5. Tradycje kulturowe Bambrów Poznańskich

Tradycje kulturowe Bambrów Poznańskich znajdują się na liście od 2018 roku. Bambrzy to potomkowie osadników przybyłych w XVIII wieku z okolic Bambergu (części dzisiejszej Bawarii) na tereny kilku podpoznańskich wsi, które obecnie są częściami (dzielnicami) miasta. Potomkowie pierwszych osadników oraz ich sympatycy skupieni są w Towarzystwie Bambrów Poznańskich, które powołane zostało w 1996 roku z inicjatywy prof. Marii Paradowskiej – etnologa i animatorki kultury bamberskiej. Na pamiątkę przybycia

pierwszych osadników 1 sierpnia 1719 roku do ówczesnej wsi Luboń, co roku w pierwszą sobotę sierpnia organizowane jest w Poznaniu Święto Bamberkie. Uczestniczki i uczestnicy spotykają się w pobliżu studzienki z Bamberką na poznańskim Starym Rynku. Można wtedy spotkać Bambrów ubranych w charakterystyczne, bardzo zdobne stroje. Są oni także zawsze obecni podczas parad świętomarcińskich 11 listopada; biorą też udział w procesjach Bożego Ciała oraz wielu innych uroczystościach miejskich.

6. Plecionkarstwo w Polsce

Plecionkarstwo w Polsce zostało wpisane na listę w 2018 roku, a inicjatorami byli plecionkarze z Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Plecionkarzy i Wikliniarzy z siedzibą w Nowym Tomyślu. Plecionkarstwo jest jednym z najstarszych rzemiosł. Wykonywano je w obrębie własnego gospodarstwa domowego, wypłatając przede wszystkim kosze gospodarskie. W okolicach Nowego Tomyśla od XVIII wieku rozpoczęto uprawę wikliny, dzięki czemu rozwijał się przemysł plecionkarski. Z czasem plecionkarze zaczęli także wykonywać meble z wikliny oraz wyroby galanteryjne. Umiejętności i wiedzę związaną z technikami plecionkarskimi, sposobami uprawy i obróbki wikliny przekazywano z pokolenia na pokolenie. Ogólnopolskie Stowarzyszenie Plecionkarzy i Wikliniarzy z siedzibą w Nowym Tomyślu jest inicjatorem i organizatorem Światowego Festiwalu Wikliny i Plecionkarstwa, podczas którego spotykają się plecionkarze z całej Polski oraz ze świata.

Autorka: Anna Weronika Brzezińska

BIBLIOGRAFIA

Bzdęga J.

1936 *Biskupianie*, Poznań: Skł. Gł. Wielkopolski Zw. Teatrów Ludow.

1992 *Wesele biskupiańskie*, Gostyń: Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne, Muzeum w Gostyniu.

Brzezińska A. W.

2011 *Tradycje plecionkarskie w Wielkopolsce*, w: R. Węgiekiewicz (red.), *Stała wystawa Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomyślu*, Nowy Tomyśl: Ogólnopolskie Stowarzyszenie Plecionkarzy i Wikliniarzy, s. 6-7.

2012 *Tradycje plecionkarskie w Wielkopolsce – techniki, wzornictwo i promocja rzemiosła*. „Przegląd Wielkopolski. Kultura. Historia. Ekorozwój. Turystyka”, 3 (97), s. 32-39.

2013 [Pięć ważnych pytań na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego](#), „Kultura enter”, 54: *Dziedzictwo niematerialne: remixuj albo giń?*

2013 *Rola społeczności lokalnej w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie Wielkopolski*, w: J. Adamowski, K. Smyk (red.), [Niematerialne](#)

[dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona](#), t. 1, seria: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona”, Lublin-Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Narodowy Instytut Dziedzictwa, s. 265-275.

- 2019 *Dziedzictwo kulturowe Bambrów w przestrzeni współczesnego Poznania*, w: W. Brzezińska, A. Szczepaniak-Kroll, A. Szymoszyn (red.), *300 lat Bambrów w Poznaniu. Wkład małych wspólnot migracyjnych w dziedzictwo kulturowe Polski*, Poznań-Warszawa: Wydawnictwo Miejskie Posnania, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, s. 189-207.

Dziubata K.

- 2016 *Codziennosc, wstyd, atrakcja. Dzieje stroju biskupiańskiego*, w: A. W. Brzezińska, M. Machowska (red.), [Biskupizna. Ziemia – tradycja – tożsamosc](#), Krobia: Gminne Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi, s. 133-155.
- 2017 *Wesele biskupiańskie jako widowisko obrzędowe*, „Przegląd Wielkopolski. Kultura. Historia. Ekorozwój. Turystyka”, 3, s. 30-40.
- 2018 [III gala niematerialnego dziedzictwa kulturowego](#), „Lud”, 102, s. 555-561.
- 2019 *Wesele Przyprostyńskie, Nieco osobista historia badań nad niematerialnym dziedzictwem kulturowym Wielkopolski*, „Podkoziółek” 4/2019.
- 2019 *Od prawa międzynarodowego do lokalnej społeczności. Praktyczny wymiar ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, w: *Rozpoznać przeszłość w terażniejszości. Granice dziedzictwa. Materiały pokonferencyjne*, Kraków: Akademickie Koło Studentów Ochrony Dóbr Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 116-131.

Dziubata K., Janaszak M.

- 2018 [Kapela rodziny Orlików. Przekazywanie i ochrona muzycznego dziedzictwa Ziemi Szamotulskiej](#), „Etnomuzykologia Polska”, 3, s. 64-74.

Frąckowiak W. (oprac.)

- 1934 *Wesele szamotulskie. Regionalne widowisko sceniczne w IV obrazach*. Szamotuły: Akademickie Koło Szamotulan.

Janaszak M.

- 2017 *Kultura ludowa w przestrzeni edukacyjnej na przykładzie działalności Muzeum-Zamek Górków w Szamotulach oraz Szamotulskiego Ośrodka Kultury*, w: M. Suświłło, C. Kurkowski (red.), *Regionalizm w edukacji – od dziecka do nauczyciela*, Humans – Art – Education, tom IV. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, s. 169-180.
- 2019 [Spod strzechy na scenę... Wesele szamotulskie – historyczna inicjatywa, współczesna kontynuacja](#). NIMOZ: historiaposzukaj.pl.

Machowska M.

- 2019 *Festiwal Tradycji i Folkloru w Domachowie jako przykład dobrych praktyk*, w: A. W. Brzezińska, K. Smyk (red.), [Festiwale, konkursy, przeglądy a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego](#), t. 4, seria: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona”, Lublin-Wrocław-Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Narodowy Instytut Dziedzictwa, s. 193-200.

Paradowska M.

- 2013 *Mieszkańcy dawnych wsi okolic Poznania*, Poznań: Media Rodzina.

Podlewski O.

- 1960 *Plecionkarstwo*, w: J. Burszta (red.), *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. 1, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, s. 471-496.

Polowczyk K. (red.)

- 2014 *Biskupiański rok obrzędowy*, Krobia: Wydawca: Gminne Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi.
- 2016 *„Bładną oczka, bładną, za dziewczyną ładną”*, czyli jak Biskupianie śpiewali o miłości. Krobia: Wydawca: Gminne Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi.

Sierpiński M. (oprac.)

- 2015 *Wesele szamotulskie*, Szamotuły: Szamotulski Ośrodek Kultury.

Smykowski M.

- 2016 [*Niematerialne, ale czy dziedzictwo? Tradycje wynalezione w Polajewie \(powiat czarnkowsko-trzcianecki\) i ich popularyzacja na gruncie społeczności lokalnej*](#), „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 55, s. 218-240.

Szczepaniak-Kroll, A.

- 2019 *Bambrzy w krajobrazie Poznania, czyli o tożsamości, jej trwaniu i zmianach*, w: W. Brzezińska, A. Szczepaniak-Kroll, A. Szymoszyn (red.), *300 lat Bambrów w Poznaniu. Wkład małych wspólnot migracyjnych w dziedzictwo kulturowe Polski*, Poznań-Warszawa: Wydawnictwo Miejskie Poznania, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, s. 42-70

Strzelec M.

- 2010 [*Kult Świętego Rocha jako czynnik integrujący rodzinę i społeczność lokalną \(na przykładzie parafii Mikstat w Południowej Wielkopolsce\)*](#), „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, 10, s. 261-297.
- 2019 *Funkcje kultu św. Rocha w społeczności mikstackiej*, „[Twórczość ludowa](#)”, 34 (87), nr 3-4, s. 5-9.

ŹRÓDŁA I MATERIAŁY

[Biskupiański Zespół Folklorystyczny z Domachowa i Okolic](#)

[Biskupizna.pl](#)

[Dudziarze z Bukówca](#)

[Fundacja Dudziarz.eu. Wielkopolskie kapele dudziarskie](#)

[Kapela Dudziarska MANUGI z Bukówca Górnego](#)

[Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r.](#)

[Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa.](#)

[Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Trójcy w Mikstacie](#)

[Polski Komitet UNESCO](#)

[Stowarzyszenie Muzyków Ludowych w Zbąszyniu](#)

[Stowarzyszenie Plecionkarzy i Wikliniarzy Polskich](#)

[Towarzystwo Bambrów Poznańskich](#)

[Zespół folklorystyczny Szamotuły](#)